Espriuana: recreacions de Salvador Espriu
editat per Maria Dasca i Maria Moreno Domènech

Usos (i algun abús) de Salvador Espriu en llengua basca

Aritz Galarraga Lopetegi
Nafarroako Unibertsitate Publikoa / Universitat Pública de Navarra, Espanya

Abstract This chapter analyses the translation, dissemination, and reception of Salvador Espriu's poetic work in the Basque Country, focusing on how his figure has been presented and interpreted in the literary sphere over five decades. Initially, Espriu appeared as the absolute protagonist in two publications. Later, he is presented in an anthology alongside Gabriel Aresti and Celso Emilio Ferreiro, representatives of three non-hegemonic cultures of the Spanish State. Finally, Espriu is no longer a prominent figure, but rather one more poet within the Catalan tradition. Nevertheless, the chapter considers whether Espriu's image in the Basque context has changed as much as the political and cultural contexts have.

Keywords Espriu. Translation. Representations. Non-hegemonic literatures. Iberian studies.

Sumari 1 Introducció. – 2 Juan San Martin. – 3 Època contemporània. – 4 A tall de cloenda.

Biblioteca di *Rassegna iberistica* 48
e-ISSN 2610-9360 | ISSN 2610-8844
ISBN [ebook] 979-12-5742-102-1 | ISBN [print] 979-12-5742-103-8

Peer review | Open access
Submitted 2026-02-04 | Accepted 2026-05-13 | Published 2026-11-18
© 2026 Galarraga Lopetegi | CC BY 4.0
DOI 10.30687/979-12-5742-102-1/013

1 Introducció

Salvador Espriu és, de ben segur, l'escriptor català que ha tingut una incidència més gran en el sistema literari basc al llarg de la segona meitat del segle XX (que és pràcticament el mateix que dir al llarg de tota la seva història). Ha estat l'escriptor català més traduït al basc, i el més traduït durant un lapse de temps més perllongat (al llarg de cinc dècades, mig segle en total). És per tot això que ben mereix un estudi detallat, que s'hauria de centrar en les traduccions que s'han fet de la seva obra al basc, els agents que han estat implicats en aquestes recreacions, i els usos que s'han pogut fer de la seva obra i de la seva figura.

El primer que hem de dir és que Espriu ha estat traduït únicament, i és conegut al País Basc, com a escriptor de poesia, tot i que certes veus destacades de la literatura catalana, com Josep Pla o Joan Ferraté, l'hagin considerat millor prosista que poeta (Gassol 2003, 46). Una desatenció a la seva producció narrativa o teatral que no és exclusiva del sistema literari basc, ja que, si analitzem les traduccions al castellà, per exemple, veiem que aquests 'altres' gèneres també han quedat desatesos «sota la publicitat donada a l'Espriu poeta» (Ribera 2005, 351). Per regla general, els poetes catalans estan representats en llengua basca amb un sol llibre, com a màxim; entre les excepcions trobem els casos de Joan Salvat-Papasseit, Gabriel Ferrater, Vicent Andrés Estellés i, és clar, Salvador Espriu. Podríem dir, doncs, que la diferència per a un poeta català recau entre ser traduït al basc o no ser-ho, i no tant en la quantitat (Galarraga 2025, 165). Espriu, però, escapa a aquesta dinàmica de representació, i és un autor que no només té presència en llengua basca en més d'un llibre, sinó que la seva obra es difon també en revistes i, més recentment, en publicacions en línia. I ha anat més enllà de llibres i de publicacions, com veurem cap al final d'aquest capítol.

Dèiem alhora que Espriu té presència en una extensió de temps molt prolongada, durant pràcticament 50 anys, des de la dècada dels 60 del segle XX fins a gairebé els nostres dies, cosa que és també una singularitat. Espriu, en vida, va ser importat al basc per escriptors molt rellevants de la cultura basca. Per exemple, per Jose Antonio Loidi, autor no només de la primera novel·la policíaca en llengua basca, *Amabost egun Urgain'en*, publicada l'any 1955; sinó protagonista també d'una traducció pionera del basc al català, precisament d'aquesta novel·la policíaca, publicada l'any 1961 amb el títol de *Quinze dies a Urgain*.[1] Loidi va fer una versió en llengua basca d'un poema d'Espriu, «Assaig de càntic en el temple», que

1 Galarraga Lopetegi, A. (2024). «Quinze dies a Urgain, traducció pionera del basc al català». *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 29, 247-62.

es va publicar l'any 1965 a la revista *Olerti*,[2] revista exclusivament dedicada a la poesia, com ens indica el seu nom, on el poema d'Espriu apareix al costat de poemes originals en basc: 26 en total, d'autors bascos de l'època com Sabin Muniategi, Klaudio Sagarzazu o Juan San Martin (d'aquest últim parlarem de seguida); més un grapat de poemes traduïts a la llengua basca, sis de Juana Ibarbourou, i un poema de cada un d'aquests autors: Jorge Manrique, Edna St. Vincent Millay, Emily E. Dickinson, John Keats; fins i tot alguna oda d'Horaci. La biblioteca municipal Carlos Blanco Aguinaga d'Irun acull l'anomenat Fons Jose Antonio Loidi, on es pot trobar informació relativa a la traducció al basc d'aquest poema de Salvador Espriu.

2 Juan San Martin

La relació més intensa entre Espriu i un agent de la cultura basca va ser amb Juan San Martin. San Martin (1922-2005) va exercir d'acadèmic, poeta, historiador, personatge rellevant de la cultura basca de la segona meitat del segle XX i, el que més ens interessa, traductor. Aquí ens fixarem en la seva faceta de traductor de poetes, ja que va fer una feina divulgadora important amb la traducció i difusió de poetes universals a la llengua basca, poetes com William Shakespeare, Rainer Maria Rilke, o més atractiu per a nosaltres, Jacint Verdaguer, amb la traducció al basc d'un fragment, molt breu (3 estrofes, 12 versos), de *L'Atlàntida*. Aquestes traduccions les va publicar en diferents revistes, *Olerti*, *Euzko gogoa* o *Egan*.

2.1 *Sinerako liburua*

Com a traductor al basc de la poesia de Salvador Espriu, San Martin publica el seu primer treball, precisament a la revista *Egan*, l'any 1966, al número 1/6, al llarg de les pàgines 40-66, en què apareix traduïda la versió completa de *Llibre de Sinera*, els 40 poemes que composen el llibre original, de 1963. Les traduccions dels poemes venen introduïdes per un text del mateix San Martin, que comença, curiosament, amb la citació d'uns versos en català d'un altre llibre d'Espriu, que serà molt important en aquest capítol, *La pell de brau*: «Diversos són els homes i diverses les parles, | i han convingut molts noms a un sol amor» (San Martin 1966, 40).

No és l'única vegada que San Martin cita aquest llibre d'Espriu en aquest text introductori. Més endavant, explica que va tenir la idea de traduir-lo al basc: «Alguna vegada se m'ha passat pel cap traduir al

2 Olerti 1965 I-II Ikurrin (1965-urtarrila/ekaina).

basc *La pell de brau*»; que Gabriel Aresti, figura cabdal de la cultura basca d'aquella època, li havia comunicat aquesta mateixa idea: «Més tard, Gabriel Aresti em va fer saber que ell també tenia aquesta intenció», que no va materialitzar; i que arran de la publicació bilingüe català-castellà de *Libro de Sinera*, per part de l'editorial El Bardo l'any 1966, i en traducció de Joaquín Marco, va decidir prioritzar la traducció al basc del poemari: «Aquest any, quan vaig llegir l'edició d'El Bardo del *Llibre de Sinera* (publicat amb un excel·lent pròleg de J. Marco) vaig començar la traducció sense més dilació».[3] En aquest punt, fa bones les paraules de Juan M. Ribera Llopis: «les edicions en castellà i bilingües catalanocastellanes que permeten la circulació i la lectura de la seva obra a bona part dels peninsulars no catalanoparlants i no sols als castellans, partint de la premissa que la seva traducció al castellà ha estat més àmplia que no pas a les altres llengües hispàniques i que aquella ha servit com a vial interlocutor» (2005, 340). Segons aquest mateix autor, l'edició bilingüe de *Libro de Sinera*, «ofereix unes claus interpretatives i comparatives que van del tòpic establert […] a uns referents universals […] tot facilitant la descodificació del receptor castellà, que, a més, haurà de connectar amb altres noms i circumstàncies catalans» (Ribera 2005, 346-7).

La pell de brau, *Llibre de Sinera* i *Cementiri de Sinera*, per exemple, van merèixer les respectives edicions bilingües en català i castellà el 1963, el 1966 i el 1969 (Ribera 2005,346). Aquest apunt és rellevant, ja que el mateix San Martin entén que precisament aquests tres llibres d'Espriu constitueixen una mena d'unitat, tot i ser llibres independents, des de la seva òptica de mediador: «tota l'obra té, des del punt de vista dels temes i la forma, un lligam molt estret».[4] I més endavant aclareix que si ha començat per la traducció de *Llibre de Sinera*, i no per *La pell de brau*, per exemple, ha estat per «una qüestió d'actualitat».[5]

És curiós com, una altra vegada, a l'hora de descriure les característiques generals de la poesia d'Espriu, San Martin torna a fer servir d'exemple uns versos de *La pell de brau*, i no del llibre traduït: «ens pujaran mots fràgils | a nova claredat» (poema XXI), o «Direm la veritat, sense repòs, | per l'honor de servir, sota els peus de

3 «Iñoiz bururatu zitzaidan *La pell de brau* euskerara itzultzea. Geroago Aresti gandik jakin nuen berak ere asmu ori zuela. Ta aurten 'El Bardo'-k agerarazi duen *Llibre de Sinera* (J-. Marco-ren itzaurre eder batekin argitaratua) irakurtzean, beste gabe ekin nion lanari» (San Martin 1966, 40). Les traduccions del basc al català són de l'autor d'aquest capítol; hem preferit incloure les traduccions al cos del text, i els original a peu de pàgina, per facilitar-ne la lectura. Les citacions escrites en altres llengües romàniques (castellà, gallec) les hem deixat en la llengua original.

4 «lan guziak du, gai ta eraren aldetik, lokarri estu bat» (San Martin 1966, 41).

5 «Ta azkenetik asi bagera, gaurkoagoatasuna izan dedin da» (San Martin 1966, 41).

tots» (poema XXV), o «Com estimen [sic] la nova | terra de l'aspre pa | que deixa a les velles boques | sempre regust de sang!» (poema VIII).

Però, en tot cas, el motiu pel qual San Martin tradueix Espriu a la llengua basca el deixa força clar: «ja que parla de problemes comuns, ens fa còmplices de la seva inquietud».[6] O més endavant: «Els camins del poeta estan plens d'inquietuds, estan fets per despertar la consciència de cadascú, per portar endavant els projectes dels pobles i de les persones. Escriu observant el món d'ara i de sempre, com si fos portador del missatge d'un profeta: homes de pau | que procuren entendre».[7] No és la primera vegada que utilitza el terme *profeta* en el pròleg. Just al començament, al tercer paràgraf, escriu: «Des de Catalunya se'ns ha aixecat Salvador Espriu com un profeta. Els seus vigorosos poemes han generat rebombori als quatre cantons del planeta».[8] Espriu seria, doncs, un profeta, que alça la veu d'un poble germà, que porta als bascos un missatge de pau i entesa, sense renunciar a les seves aspiracions.

Una última cosa interessant d'aquesta traducció és que reprodueix, traduïda al basc, una carta manuscrita que va enviar Espriu a San Martin, datada a Arenys de Mar el 21 de setembre de 1966, amb l'autorització de la traducció de *Llibre de Sinera* a la llengua basca, i on Espriu mostra la seva admiració pel País Basc i la seva gent: «Soy un entusiasta del vascuence y un devoto admirador de Euzkadi [sic]. Autorizo, pues, con mucho gusto la publicación de su traducción, que me honra y me satisface de un modo extraordinario».[9]

2.2 «País Basc»

La següent traducció de San Martin torna a no ser *La pell de brau*, sinó un altre projecte, molt menys rellevant a l'obra d'Espriu, tot i ser *devoto admirador* del País Basc, però amb un valor simbòlic més elevat per als bascos. I és que aquell mateix any 1966, aquell mateix mes de setembre en què està datada la carta d'Espriu, apareix al número

6 «Ta alkarren prolema berdiñeri buruz ari danez, kideko egiten gaitu bere kezka eragiñez» (San Martin 1966, 42).

7 «Olerkariaren bideak kezkatzeko egiñak dira, bakoitzaren konzientzia iratzartzeko, erri ta gizonen burubideak oberatzeko. Oraingo ta betiko munduari begira jardutzen da, profetaren mezuz ariko balitz bezala: homes de pau | que procuren entendre», en català això últim a l'original (San Martin 1966, 45).

8 «Kataluinia aldetik Salvador Espriu zutitu zaigu profeta baten gisa. Bere idazki giartsuak ots aundia zabaltzen ari dire lurraren lau aldeetara» (San Martin 1966, 40).

9 «Euskeraren goresle bat naiz eta Euskalerria ta bere jendearen zale gartsu bat. Beraz, pozik ematen dut itzulpena argitaratzeko eskubidea, ohore berezikiz atsegitzen bai nau» (Espriu 1966a, 46). Aquí hem preferit reproduir el text original en castellà d'Espriu en lloc del text publicat en la versió en basc; original al qual hem tingut accés gràcies a l'amabilitat d'un dels fills de Juan San Martin, Oier.

42 de la *Revista de Occidente*, fundada per José Ortega y Gasset i dirigida aleshores pel seu fill José Ortega Spottorno, un conjunt de tres poemes, signats per Espriu, en català evidentment i amb les corresponents transcripcions al castellà, llengua en què es publica la revista. Aquests tres poemes, publicats a les pàgines 265-8, i sota l'epígraf de «País Basc», s'intitulen «Illargui», «La tomba de Carles el Noble» i «Aizea», noms del primer i tercer poemes originalment en basc (prenormatiu, és clar, el basc unificat no comença a prendre forma fins a partir del 1968; les traduccions al català d'aquests títols serien «Lluna» i «Vent»). El tercer poema, que descriu una visita a la tomba de Carles III de Navarra, no té cap problema en incloure aquest territori, antic regne, aleshores província i actual comunitat, dins del País Basc, ja que comença així: «Vinc a Irunya, | on no sento parlar basc» (Espriu 1966b, 266).

L'any següent, San Martin, al número 1/6-1967 de la mateixa revista *Egan*, publica la traducció a la llengua basca d'aquests tres poemes, a les pàgines 40-2. En aquest cas no hi ha cap introducció ni text que acompanyi les traduccions. Aquest projecte d'Espriu dedicat al País Basc revifarà gairebé 50 anys més tard, com veurem, el 2013, al caliu de les edicions de les obres completes de l'autor català.

2.3 *La pell de brau*, finalment

Sense arribar al 2013, però força anys després d'haver engegat aquest projecte de traduir Espriu al basc, el 1983, apareix per fi el que sembla ser el projecte inicial o, si més no, principal de Juan San Martin, és a dir, la traducció a la llengua basca de *La pell de brau*, amb el títol de *Zezen larrua*. Apareix o, millor dit, comença a aparèixer, ja que es va anar publicant al llarg de quatre anys, al llarg de nou números diferents de la revista *Egan*.[10] Les traduccions no tenen cap pròleg ni cap tipus de paratext als primers números, però al cinquè, el corresponent a la publicació 1/2 de 1985, s'inclou un text en què es recorda que el poeta ha mort el 22 de febrer: «Amb la seva mort, se'ns ha anat un dels més grans poetes que hi ha hagut a la Península en aquest segle. Sent lleial i fidel a la llengua catalana, va reforçar el seu sentit de supervivència, en aquells anys de repressió feroç».[11] Més endavant: «I en aquella època en què ningú oferia gairebé res, aixecant-se de la seva solitud va fer llum a tothom, mostrant l'aflicció

10 1/6-1983, 71-5; 1/2-1984, 47-52; 3/4-1984, 103-6; 5/6-1984, 99-102; 1/2-1985, 91-9; 3/4-1985, 99-103; 5/6-1985, 85-9; 1/2-1986, 114-20; i 3/4-1986, 133-6.

11 «Bere heriotzarekin, penintsula osoan gure mende honetan eman den poetarik handienetakoa joan zaigu. Katalan hizkuntzari leial eta zintzo jarraituz iraupenerako sena indarberritu zion, zapalkuntzazko urte larri haietan» (San Martin 1985, 91).

d'un poble i empenyent-lo a la inquietud».[12] La imatge del profeta que va descriure gairebé vint anys abans es manté intacta, ara en una època històrica ben diferent.

Aquest ús particular que fa Juan San Martin d'Espriu en el context basc no és en cap cas exclusiu. Segons Olívia Gassol, i si es té en compte el marc sociocultural de l'època, els moments immediats a la publicació de *La pell de brau* «varen afavorir que proliferessin lectures orientades a veure exclusivament el que l'obra podia tenir de reclam polític i moral» (2003, 17). Aquesta lectura es fa en diferents contextos de la Península, també a Galicia: «Salvador Espriu foi para os poetas galegos un dos modelos dispoñibles de escrita de compromiso cívico e nacional nas décadas dos sesenta e setenta e, polo tanto, un dos referentes posibles para unha literatura contra-hexemónica e emerxente como a galega» (González Fernández 2005, 249). La lectura parcial sobre *La pell de brau*, i sobre la figura d'Espriu per extensió, va funcionar en el protosistema literari basc dels anys 60-70, i veiem que es manté, de moment, fins a la dècada dels 80.

En tot cas, la publicació de la versió en basc de *La pell de brau* entre 1983 i 1986 podria semblar més la culminació d'un projecte de 20 anys enrere, fins i tot un pèl anacrònic, que un projecte propi dels anys 80. Un projecte que es va allargar en el temps. San Martin va trigar a dur-lo a terme i la publicació de les traduccions es va allargar durant quatre anys, en nou números diferents de la revista, que va començar quan Espriu era viu, però va acabar un cop l'autor havia traspassat, en ple postfranquisme, amb una democràcia en consolidació, i el sistema literari basc configurant-se un altre cop. Aquell «compromiso cívico e nacional» del qual parlava Helena González Fernández podríem pensar que havia canviat, i «un dos referentes posibles para unha literatura contra-hexemónica e emerxente» que era Espriu hauria pogut perdre el seu valor. Ho veurem de seguida.

3 Època contemporània

Amb la publicació de *Zezen larrua* acaben les traduccions de l'obra d'Espriu realitzades per Juan San Martin. Abans, però, de veure la següent traducció, i en mig de la publicació de *La pell de brau* en basc –recordem que es va allargar durant quatre anys–, l'any 1984 la revista catalana de poesia *Reduccions* va dedicar un número sencer, el 22, a la poesia basca contemporània, que incloïa poemes

12 «Eta inork ezer guti eskintzen zuen garai haietan, bere bakardadetik zuzia altxatuz guzieri argi egin zien, herri baten larri-mina agerraraziz eta kezkatzera bultzaraziz» (San Martin 1985, 92).

originals en basc i traduïts al català d'autors ja clàssics com Jon Mirande o Gabriel Aresti, però també de poetes en consolidació, com Arantxa Urretabizkaia, Koldo Izagirre, Bernardo Atxaga o Joseba Sarrionandia. El primer poema d'aquesta antologia, curiosament, no és de cap poeta basc, sinó que és del mateix Salvador Espriu, que d'aquesta manera apadrina la publicació. A la pàgina 10 comença el poema original en llengua catalana, però de títol basc, «Abesti bioztun bat entzun naiz» (Volent sentir una cançó valenta), i a la pàgina següent la corresponent traducció a la llengua basca. Aquest poema havia aparegut per primer cop al llibre *Les cançons d'Ariadna*. Curiosament, també, al poema se li afegeix una breu nota d'Espriu, que diu així: «Desitjo vivament que les justes i legítimes aspiracions d'Euskadi, del Gran Euskadi, es puguin, en un dia proper i sense violència, realitzar, dintre del marc de la lliure Europa de les Nacions» (Espriu 1984, 12).[13]

3.1 *Aresti, Espriu, Ferreiro*

Un cop traspassat Espriu, els homenatges en forma de traducció van tenir continuïtat. L'any 1988 es publica l'antologia *Aresti, Espriu, Ferreiro*, apareguda a l'editorial basca Erein. Tots tres autors ja eren morts aleshores. És una iniciativa conjunta de les associacions d'escriptors en llengua basca, catalana i gallega. En un text introductori signat per les tres associacions, s'expressa la motivació d'aquesta publicació:

> En el IV Congrés celebrat a València el 1987 es decidí crear una comissió permanent d'intertraducció, l'objectiu de la qual és la difusió dels respectius valors literaris. Amb això, a més d'estendre l'encara incipient intercanvi d'obres entre les tres nacions, es tracta de contribuir a fomentar la pràctica de la traducció directa entre les nostres llengües, diferents i allunyades en l'espai, però properes en problemàtiques i objectius. (Aresti et al. 1988, 7)

En la mateixa línia, es justifica la tria d'aquests tres autors: «Aquest llibre constitueix alguna cosa més que un símbol: reunir Aresti, Espriu i Ferreiro, els poetes més importants de les nostres tres nacions en el segle XX, era un deure d'homenatge i un primer pas per posar al dia les nostres relacions. Que no ens faci por conèixer i deixar-nos conèixer» (Aresti et al. 1988, 7). Encara que el context ja no sigui el mateix que durant els anys 60-70, i de la mà d'una nova generació, es prioritza encara la consciència cívica i nacional

13 Originalment en català.

d'Espriu, es reivindica el valor de models contemporanis d'aquests tres autors. Es confirmarien, doncs, més enllà del franquisme, les paraules d'Helena González Fernández: «un trío de ases da literatura social e nacional (como se sabe, Ferreiro, Espriu e Aresti), que se converteu no modelo do compromiso nacional e civil das periferias» (2005, 251). O aquestes altres de María Felisa Rodríguez Prado: «Salvador Espriu, figura que destaque na cultura catalá, que passa a ser (re)conhecido, nom apenas na Catalunha ou entre os intelectuais galegos estabelecidos nela, mas também na Galiza e nos seus enclaves e, ainda, no conjunto do Estado Espanhol, nom em poucas ocasions fazendo parte da tríade completada polo basco Gabriel Aresti e o galego Celso Emilio Ferreiro» (2005, 439).

Centrant-nos ara en la part més literària, en el pròleg dedicat a Espriu, escrit per M. Àngels Anglada, se'ns diu que és una «antologia breu, però força representativa, de la poesia de Salvador Espriu» (1988, 67). De fet, és la més variada quant a la provinença dels textos, ja que comprèn poemes dels llibres següents: *Les cançons d'Ariadna* (poemes 1-2-18-19-20), *El cementiri de Sinera* (3-4-5-6), *El caminant i el mur* (7-8-9-10), *Final de laberint* (11-12), *La pell de brau* (13-14-15), *Per a la bona gent* (16), i *Fragments, versots, intencions, matisos* (17). Vint poemes en total, de set llibres diferents. Entre els poemes hi ha una nova versió del poema «Aizea», recordem-ho, un dels tres poemes apareguts el 1966 a la *Revista de Occidente* sota l'epígraf de «País Basc». Les traduccions al basc no sabem qui les va fer, ja que als crèdits apareix un anònim Euskal Idazleen Elkartea (Associació d'Escriptors Bascos), i les fonts consultades no han donat cap resultat.

3.2 *Zenbait poeta katalan*, *Poeta katalan garaikideak*

I així arribem a la que de moment és l'última publicació en llibre de poemes traduïts al basc de Salvador Espriu: l'antologia *Zenbait poeta katalan* (Alguns poetes catalans), publicada l'any 1997, en la qual es recollien poemes de nou autors, per ordre d'aparició: Josep Carner, Carles Riba, J.V. Foix, Joan Salvat-Papasseit, Pere Quart, Salvador Espriu, Joan Vinyoli, Gabriel Ferrater i Vicent Andrés Estellés. Una tria molt masculina, per cert. Aquest llibre fa el número 70 de la col·lecció Literatura unibertsala, posada en marxa el 1989, una iniciativa molt rellevant, si no la més rellevant, per portar al basc la millor literatura d'arreu, promoguda per l'Associació de Traductors, correctors i intèrprets en llengua basca EIZIE i pel Govern Basc. Una col·lecció oficial i canònica, que recull llibres com *Madame Bovary* de Gustave Flaubert, *Frankenstein* de Mary Shelley, *Hamlet* de William Shakespeare, *Robinson Crusoe* de Daniel Dafoe i un llarg etcètera. 193 títols fins ara, al llarg dels últims 37 anys.

El llibre que ens interessa, *Zenbait poeta katalan*, té dues particularitats: en primer lloc, és l'única antologia que recull textos de diferents autors de tota la col·lecció; i en segon lloc, és l'únic llibre de poesia.[14] L'única antologia i pràcticament l'únic llibre de poesia. De traduccions fetes del català tampoc n'hi ha moltes: el 2013 es va publicar *Ispilu hautsia*, la traducció al basc de *Mirall trencat* de Mercè Rodoreda; i el 2016 *Hemen du atseden Nevaresek*, una antologia de contes escrits per Pere Calders. Potser per tot això podem trobar el llibre *Zenbait poeta katalan* reeditat anys més tard, el 2014, amb aquest altre nom, *Poeta katalan garaikideak* (Poetes catalans contemporanis), però amb els mateixos autors i poemes (o gairebé) (Galarraga 2025, 166), en la col·lecció Urrezko biblioteka (Biblioteca d'or), iniciada el 2011, promoguda també per l'Associació EIZIE i el Govern Basc, que seria una selecció de la selecció, els títols més representatius de la col·lecció Literatura unibertsala, un cànon encara més imprescindible.

A més del canvi de títol, n'hi ha un altre de prou significatiu: el pròleg. És a dir, la reedició perd el text introductori que portava l'original, que era obra del poeta Felipe Juaristi, on el que feia era bàsicament posar en dubte la idoneïtat de la tria de poetes de l'antologia, i proposar noms de poetes catalans que hi haurien hagut de ser segons el prologuista. En canvi, la reedició guanya un text introductori de Gerardo Markuleta, autor de la traducció, però també de la tria de poetes i poemes de l'antologia (totes aquestes qüestions es tracten més àmpliament en Galarraga 2025, 166-8). El resultat és més aclaridor, sobretot perquè, en lloc de limitar-se a fer una valoració de la tria, en dona els arguments. No sabem si, influenciat per aquell primer pròleg, resulta autocrític, o justificatiu:

> Els meus criteris es van quedar a mig camí (entre una antologia acadèmica i una d'autor): no era professor d'universitat ni crític acadèmic, sinó poeta i traductor. Per dir-ho en dues paraules, jo volia fer una col·lecció de poemes, no de poetes. Que el llibre es pogués llegir com un poemari.[15]

Potser per aquesta última raó, «llegir com un poemari», la tria de poemes d'Espriu és menys plural que la del llibre esmentat anteriorment. Els poemes, deu en total, provenen d'aquests quatre llibres: *El caminant i el mur* (poemes 1-2-3), *La pell de brau* (4-5),

14 Recentment, el 2024, s'ha publicat traduït al basc el llibre d'Anne Carson *Autobiography of Red*, que vindria a ser «una novel·la en vers».

15 «nire irizpideak erdibidean geratu ziren: ez nintzen unibertsitate irakaslea ez eta kritikari akademikoa, poeta eta itzultzailea baizik. Hitz bitan esateko, nik poema bilduma bat egin nahi nuen, ez poeta bilduma. Poemategi baten gisan irakurtzeko modukoa» (Markuleta 2014, 8).

Cementiri de Sinera (6-7), i *Llibre de Sinera* (8-9-10) –recordem que aquests tres últims llibres Juan San Martin els veia com una unitat.

3.2.1 Espriu euskaraz mintzo

Gerardo Markuleta és un nom important en el següent cas també. «Espriu euskaraz mintzo | Espriu parla basc | Espriu habla en euskera» és el nom complet de l'espectacle que es va poder veure el 29 d'abril de 2013 a l'Instituto Cervantes de Madrid, organitzat entre el Instituto Vasco Etxepare i el Centre Blanquerna, i on Markuleta, juntament amb Jabier Muguruza (cantautor reconegut al País Basc, però també a Catalunya), va llegir poemes escrits originalment en català traduïts al basc. A Madrid, sí.

Més enllà dels poemes recitats i de les peces musicals interpretades, per nosaltres el valor d'aquest espectacle rau en bona part en les paraules que va pronunciar Markuleta aquell dia. Entre poema i poema, va aclarir que tots els textos provenien de l'antologia *Zenbait poeta katalan*, que quan es va publicar, «allá por 1997, he de reconocerlo, no tuvo una recepción muy entusiasta». El retret que se li va fer va ser «que se trataba más de una recopilación de poemas que de poetas. Pero a mí aquella apreciación me pareció más una alabanza que un reproche. Yo no buscaba una antología académica, didáctica, sino –partiendo de una selección de autores bastante canónica– ofrecer a los vascos un libro de poemas lo más disfrutable que fuera posible». I, com a novetat, afegeix: «Y busqué, además, poemas que estuvieran 'ya en euskera', es decir, que hablaran a los vascos, que encajaran en nuestro terrible contexto de la época» (Markuleta 2013).

Aquí apareix Espriu: «En ese contexto me encuentro con algunos poemas de Espriu que enfocan la 'cuestión nacional' en un tono bien diferente. Con firmeza, pero sin acritud; con convicción y sin amargura; en tono reivindicativo, pero sin perder de vista el sentido común y el debido refrenamiento. Y pensé que aquellos poemas me hablaban casi directamente en vasco, y decidí rehacerlos en euskera». Aquestes idees no semblen estar tan lluny de la imatge del poeta, o fins i tot del profeta d'abast cívic en què van convertir Espriu als anys 60-70. Ni tan deslligat dels altres dos representants perifèrics d'aquesta poesia simplificadament social: «Espriu era uno de aquellos tres autores que, en mis tiempos de Educación General Básica, aparecían en la última lección de nuestros libros de texto de Lengua y Literatura. Salvador Espriu, Gabriel Aresti y Celso Emilio Ferreiro. La lección solía llamarse 'Las otras literaturas', 'Las literaturas periféricas' o 'Las otras literaturas de España'» (Markuleta 2013).

«El acto insólito cerraba el programa de la Semana de la Cultura Catalana en Madrid vertiendo a la opaca lengua vasca los versos

de Salvador Espriu», va relatar un jovenívol Pedro Vallín a la seva crònica publicada l'endemà a *La Vanguardia*:

> [E]l inaudito recital de anoche fue fruto, mirando atrás, de un convenio firmado por la Delegación de la Generalitat y la Universidad de Alcalá de Henares y al que se incorporaron instituciones de todas las lenguas de la península –también el portugués– allá por el 2005. Y en lo inmediato, de la diligencia con la que el instituto vasco (sic) Etxepare respondió a la invitación de Anna Nin, directora del Aula de Catalán de Blanquerna para que cualquiera del Espacio de las Lenguas Ibéricas y Prehispánicas participara en el centenario. Y sólo los vascos respondieron (Vallín 2013).[16]

3.3 Espriuren Euskal Herria

El 2013 també, al caliu de la publicació de les edicions del centenari del naixement d'Espriu, s'apleguen els sis poemes *bascos* que Espriu va arribar a escriure, cinc dels quals aplegats anteriorment sota l'epígraf de «País Basc» a *Fragments. Versots. Intencions. Matisos* – que són els tres apareguts a la *Revista de Occidente*, «Illargui», «La tomba de Carles el Noble» i «Aizea», més els dos inèdits «Biar» (Demà) i «Gau» (Nit)–, i un sisè, recuperat del llibre *Les cançons d'Ariadna*, amb el títol de «Abesti bioztun bat entzun naiz». S'apleguen i es publiquen per primer cop conjuntament traduïts al basc, en el portal en línia de literatura Armiarma.[17] Peces d'un projecte de poemari inacabat que el poeta volia dedicar a una nació amiga (recordem-ho, «soy un entusiasta del vascuence y un devoto admirador de Euzkadi y de su gente»). Aquesta publicació va tenir un cert ressò en els mitjans de comunicació del País Basc (televisió, ràdio, premsa escrita): els principals mitjans van donar notícia d'aquesta modesta publicació. Eren uns anys en què, més enllà de tot el que havia representat Espriu pels bascos en èpoques anteriors, la realitat sociopolítica catalana era de plena actualitat en la societat basca, conseqüència de grans manifestacions, votacions, reivindicacions que poc tenien a veure amb qüestions literàries. «Amb tota seguretat, la història sociopolítica i cultural de l'Estat es trobaria darrere un cert *boom* espanyol d'Espriu» (Ribera 2005, 351). Aquesta afirmació, en el cas basc almenys, serveix no només per als anys 60-70 del segle XX, sinó per èpoques ben diferents i allunyades en el temps, i més properes a l'actual.

16 Vallín, P. (2013). «Como si Espriu fuera vasco». *La Vanguardia*, 30 de maig de 2013.

17 `https://ekarriak.armiarma.eus/zizkak/?espriu01&m=`.

4 A tall de cloenda

Salvador Espriu és l'autor català més traduït al basc, amb dos poemaris íntegres (*Llibre de Sinera* i *La pell de brau*), a més d'aparèixer en una antologia amb dos autors més (Gabriel Aresti, Celso Emilio Ferreiro), representatius tots tres de cada una de les cultures no hegemòniques de l'Estat espanyol, i a més de formar part d'una altra antologia, compartida en aquest cas amb vuit autors catalans més. Totes aquestes traduccions, a banda d'altres poemes apareguts de manera independent en diferents publicacions, comencen l'any 1965 i culminen el 2014; s'han produït al llarg de gairebé cinc dècades, i són, per tant, un fet insòlit en les relacions, via traducció, entre la literatura catalana i la basca.

Tot i que pugui semblar que el lloc d'Espriu en el sistema literari basc hagi anat canviant (primer dos llibres ell sol, després amb dos poetes més i, finalment, un poeta més dels nou catalans escollits), hem pogut veure que l'ús que es fa de la seva obra poètica i de la seva figura no varia tant al llarg de tots aquests anys: majoritàriament s'ha prioritzat el que podia tenir de «reclam polític i moral», per fer servir paraules d'Olívia Gassol. La qual cosa podria constituir, fins a cert punt, un ús excessiu, o un abús, d'aquesta única faceta d'Espriu, mentre que els contextos on han aparegut les traduccions basques d'aquest autor han estat diferents (degut a canvis polítics i culturals), i no tenen gaire a veure entre ells. En tot cas, aquestes tres fases que ha conegut l'obra d'Espriu en llengua basca poden ser representatives, no tant del lloc que ha pogut tenir l'autor en el sistema literari català, sinó més aviat de les necessitats del sistema literari basc en relació amb la importació de la literatura catalana.

Bibliografia

Anglada, M.A. (1988). «Pròleg». *Antologia*. Donostia: Erein, 66-75.
Aresti, G.; Espriu, S.; Ferreiro, C.E. (1988). *Antologia*. Donostia: Erein.
Espriu, S. (1966a). «Sinera-ko liburua». *Egan*, 1(6), 40-66.
Espriu, S. (1966b). «País basc». *Revista de Occidente*, 42, 265-8.
Espriu, S. (1984). «Abesti bioztun bat entzun naiz». *Reduccions*, 22, 10-13.
Galarraga Lopetegi, A. (2024). «Quinze dies a Urgain, traducció pionera del basc al català». *Revista de lenguas y literaturas catalana, gallega y vasca*, 29, 247-62.
Galarraga Lopetegi, A. (2025). «La poesia d'un clàssic contemporani valencià en el sistema literari basc». Mira-Navarro, I.; Sellés Lloret, L.; Sánchez-Ballester, R. (eds), *Cent anys d'un poeta europeu: lectures crítiques sobre Vicent Andrés Estellés*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Catalana, 159-73.
Gassol i Bellet, O. (2003). La pell de brau *de Salvador Espriu o el mite de la salvació*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
González Fernández, H. (2005). «A intelectualidade galega en Cataluña como mediadora entre Salvador Espriu e Galicia: noticies e traduccións». Martínez-Gil,

V.; Noguera, L. (eds), *Si de nou voleu passar, I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 249-78.

Markuleta, G. (2013). «Espriu euskaraz mintzo / Espriu parla basc / Espriu habla en euskera». Instituto Cervantes de Madrid. https://www.youtube.com/watch?v=jC6UJsuksn0.

Markuleta, G. (2014). «Hitzaurrea». *Poeta katalan garaikideak. Antologia*. Donostia: Elkar, 7-14.

Ribera Llopis, J.M. (2005). «Salvador Espriu, pell de brau endins». Martínez-Gil, V.; Noguera, L. (eds), *Si de nou voleu passar, I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 339-54.

Rodríguez Prado, M.F. (2005). «Presença(s) de Salvador Espriu no sistema cultural galeguista». Martínez-Gil, V.; Noguera, L. (eds), *Si de nou voleu passar, I Simposi Internacional Salvador Espriu*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 439-61.

San Martin, J. (1966). «Euskal Itzulpenari Itzaurrea. Sinera-ko liburua». *Egan*, 1(6), 40-5.

San Martin, J. (1985). «Oin-oharra. Zezen larrua». *Egan*, 1(2), 91-9.